

Innehåll

Peter Fredman Ökande intresse för naturturism	3
Klas Sandell Internationellt perspektiv ökar inom naturturismen	4
Peter Fredman Är fjällturismen på väg söderut?	5
Ulf Alexandersson Fjällagendaprojektet i Härjedalen arbetar för hållbar utveckling	6
Per-Åke Vikman Allvarlig nedslitning i Härjedalsfjällen ?	8
Per Wallsten Opinionen har svängt om Fulufjället	9
Birgitta Pettersson "Fulufjällets omland" skapar positiv attityd till nationalparksförslaget	10
Tuomas Vuorio Spåret eller spångat för fjällvandrarerna?	11
Lars Emmelin Viktigt uppmärksamma skillnader i turisternas attityder	13
Peter Fredman Går turisternas betalningsvilja att påverka?	14
Slutsatser/diskussion Balansgång mellan att skydda och exploatera	15

Ökande intresse för naturturism

Vi upplever just nu ett allt större intresse för rekreation och turism i olika naturmiljöer. Ekoturism och naturturism är nya begrepp vi lärt känna det senaste decenniet. I en tid då allt fler är bosatta i storstädernas urbana miljöer får naturen utanför dessa en delvis ny roll. Människor uppsöker den i större utsträckning för ett passivt avnjutande, till skillnad från mer traditionella areella näringar som jord- och skogsbruk där landskapet mer aktivt förändras.

Också inom forskarvärlden ökar intresset för detta alternativa sätt att nyttja våra naturresurser. På forskningsinstitutet ETOUR i Östersund fokuserar *naturprogrammet* sin verksamhet på naturen som en resurs för turismen, och inom forskningsprogrammet *FjällMistra* finns ett programområde som speciellt studerar turismen i fjällregionen.

I denna populärvetenskapliga skrift är det turismen i de södra fjällen som står i fokus. Forskare, planerare och myndigheter presenterar här aktuella projekt och pågående arbeten. Seminariet hölls i Östersund hösten 2000 och arrangerades av ETOUR.

Peter Fredman
Naturprogrammet
ETOUR

Ansvarig utgivare

Olle Melander (olle.melander@etour.mh.se)

Redaktör

Christina Frimodig (christina.frimodig@etour.mh.se)

Text

Hans Månsson

Foto

Mikael Svensson

Grafisk produktion

Know IT Openeye AB, Östersund
Christina Frimodig, ETOUR

Repro

ÖviksRepro AB, Örnsköldsvik

Tryck

Ågrens Trycker AB, Örnsköldsvik
LMC, Mitthögskolan, Östersund

Turismforskningsinstitutet ETOUR vid Mitthögskolan i Östersund utvecklar kunskap om turism och resande, och bidrar till turistnäringens utveckling främst i norra Sverige. Institutet bedriver forskning om turism inom programområdena Företagsutveckling, Destinationsutveckling, Natur & naturresurser samt Kultur & kulturmiljöer. Forskningsresultaten sprids genom programområdet Kunskapsöverföring.

Internationellt perspektiv ökar inom naturturismen

Som inledare har man möjlighet att göra "stora svep" och avstå från att ge detaljerade svar, konstaterade Klas Sandell från institutionen för idrott och hälsa vid Örebro universitet.

– Därför tar jag chansen att peka på några övergripande frågor, eftersom jag vet att andra föreläsare kommer att ta upp de mer detaljerade aspekterna på naturturism i södra fjällerna, förklarade han.

Internationellt perspektiv ökar i betydelse

– Det finns stor anledning att vara tveksam till den traditionella reservatsstrategin, menade Klas Sandell. Men det betyder inte att reservaten spelat ut sin roll. Däremot är det viktigt att notera de skalförskjutningar som sker.

– Det internationella perspektivet ökar i betydelse, liksom det regionala och lokala. Vi har till exempel utnämmandet av "världsarv", där det internationella samfundet är garanterat för reservatsperspektiven. Regionalt kan man se hur det mobiliseras kring ansökningar om att utses till världsarv.

– Däremot har det nationella perspektivet minskat i betydelse. Det var som starkast i början av 1900-talet när många av nationalparkerna inrättades.

Fjärdedel av svenskarna besöker fjällerna

Klas Sandell tog fasta på en formulering i inbjudan – där det stod att en fjärdedel av alla vuxna svenskar besöker fjällerna under ett år, och att allt fler väljer att besöka just de södra fjällområdena. Och det kommer inte bara vuxna, utan även många barn och ungdomar, liksom besökare från utlandet, påpekade Klas Sandell.

– Därför är det uppenbart att de frågor vi ska diskutera idag inte bara har stor regional betydelse – det är frågor som berör ekonomi, livskvalitet och landskapsperspektiv i mycket vida sammanhang. Och i det faktum att många av besökarna är unga finns en långsiktig pedagogisk kraft.

Allemansrätten stark ställning

Inför dagens samtal och diskussioner ville Sandell bland annat lyfta fram allemansrättens stora betydelse och starka ställning i de nordiska länderna. Men han betonade att vi inte kan betrakta denna sedvanerätt som statisk och oföränderlig.

– Vi ska komma ihåg att allemansrättens inne-

håll och ställning i hög grad är kulturellt betingad, och alltså förändras när samhället i övrigt förändras, sa Klas Sandell.

En fråga är vad som händer när man vill bilda naturreservat, nationalparker eller på annat sätt begränsa det traditionella nyttjandet av naturområden.

– Det är viktigt att ha allemansrätten i åtanke, när vi diskuterar olika modeller och förvaltningsprinciper, särskilt som dessa modeller och principer inte sällan utvecklats i regioner utan allemansrätt, betonade Klas Sandell.

Förutom naturskyddsbehoven finns det en rad faktorer som påverkar vår syn på allemansrätten – exempelvis behovet av hemfrid, och olika intressen när det gäller nyttjande av landskapet, inte minst sådana med ekonomiska förtecken.

Fjällnaturens nyttjande

Klas Sandell lyfte fram orden "hembygd" och "fjärrbygd" som centrala begrepp i diskussionen om fjällnaturens nyttjande. Det finns en spänning mellan dessa två sätt att se på samma geografiska område, menade han. För dem som bor i området och har fjällerna som sin hembygd är det naturligt att anpassa sig till landskapet och dess förutsättningar, medan besökare från andra regioner som regel har en annan inställning. För dem är fjällerna en "fjärrbygd". De åker dit för att aktivera sig, och deras förhållningssätt gentemot landskapet präglas snarast av dominans. Inte minst i de södra fjällerna är dessa två förhållningssätt uppenbara, menade Klas Sandell, och detta är något man måste vara uppmärksam på i planeringsprocessen.

Om förhållandet hembygd-fjärrbygd är ett motsatspar att ta hänsyn till i framtida planering, så är aktivt eller passivt nyttjande ett annat. Ska landskapet vara något som man aktivt förändrar eller en miljö som man betraktar och avnjuter så som den är?

Besökarnas förhållningssätt

Klas Sandell pekade även på ett motsatt begreppspar när det gäller besökarnas förhållningssätt till den natur och den miljö de gästar: platsidentitet kontra platslöshet. Å ena sidan finns en växande trend av ekoturism, som söker det genuina och äkta, å andra sidan en naturturism där fokus ligger på aktiviteter som är frigiordade från landskapet.

Den senare trenden leder i sin förlängning in i den virtuella världen, där man inte ens behöver en riktig skidbacke eller surfvåg. Med Virtual Reality-hjälm och rätt utrustning i övrigt kan upplevelsen simuleras fram.

– Detta tror jag kommer att ha stor betydelse som en del i det framtida mentala fritidslandskapet, spådde Klas Sandell.

Överhuvudtaget har besökarna enligt Sandell ett väldigt varierat förhållningssätt till landskapet. Mountainbikeåkaren har sitt "andskap", fjällvandrarerna ett annat, turistarrangören ett tredje osv – fastän de i själva verket rör sig i ett och samma landskap.

Friluftsliv – nu och förr

Men trots alla förändringar och förskjutningar i synen på och nyttjandet av landskapet finns det ändå ett stort mått av kontinuitet, konstaterade Klas Sandell slutligen. I grund och botten är det ofta samma behov och längtan som styr – nu som förr. För att illustrera detta citerade han en skrift från seklets början: "...det är ej blott ungdomen, som behöfver friluftsliv. Ofta är det fullt ut lika nödvändigt för äldre. Trötta, utarbetade, nervösa skola de genom ett ordnad friluftsliv långt lättare återvinna hälsa och krafter än genom hundratals mediciner."

Läs mer

Sandell, Klas & Sörlin, Sverker (red.) 2000. **Friluftshistoria - från 'hårdande friluftsliv till ekoturism och miljöpedagogik: Teman i det svenska friluftslivets historia.** Carlssons bokförlag, Stockholm.

Brügge, Britta; Glantz, Matz & Sandell, Klas (red.) 1999. **Friluftslivets pedagogik: För kunskap, känsla och livskvalitet.** Liber, Stockholm.

Sandell, Klas 2000. **Ett reservatsdilemma: Kiruna nationalparksförslag 1986 - 1989 och makten över fjällen som fritidslandskap.** ETOUR, R 2000:5, (i samarbete med Umeå och Örebro universitet och forskningsprogrammet "Landskapet som Arena"). ■

PETER FREDMAN

ETOUR

Är fjällturismen på väg söderut?

De svenska fjällen är en populär destination. Det senaste året har de besökts av nästan var fjärde vuxen svensk. Ännu fler, 43 procent, uppger att de besökt Sveriges fjällvärld någon gång under den senaste femårsperioden.

Dessa siffror redovisades av Peter Fredman från ETOUR då han berättade om forskningsprojektet Svensk fjällturism. I den del av projektet som går ut på att kartlägga dagsläget gjordes telefonintervjuer med 3500 svenskar. Av intervjuerna fick man också fram andra intressanta fakta, till exempel att utförsåkning var den klart populäraste sysslan under fjällvistelserna – drygt varannan fjällturist hade ägnat sig åt detta. Därefter i popularitet kom dagsvandringar; drygt var femte intervjuad hade gjort någon sådan den senaste femårsperioden. Ungefär lika många uppgav att de gjort dagsturer på skidor, medan något färre hade åkt snöskoter.

81 procent åker utför

Att utförsåkning var den populäraste aktiviteten betyder förstås också att vintern var den populäraste årstiden för fjällturism. I intervjuundersökningen ingick att ta reda på hur fjällbesöken fördelar sig över årets månader. Det visade sig att de till nästan två tredjedelar inföll under perioden december-april. När man så frågar dessa vinterturister vad de gjort i fjällen stärks bilden av utförsåkning som främsta syssla ytterligare. Hela 81 procent har åkt utför under sin fjällvistelse, medan 29 procent åkt längdskidor. En viss överlappning finns mellan de två aktiviteterna.

Motsvarande kartläggning av sommaraktiviteter visar att dagsvandringar är klart populärast. Hälften av sommarturisterna har ägnat sig åt detta, medan naturstudier och naturfotografering lockat drygt en tredjedel och fiske något färre.

Peter Fredman kunde också berätta om skillnader mellan nordliga och sydliga delar av fjällvärlden. Medan vandring är populärast i Norrbotten ligger utförsåkningen i topp i Jämtlands-, Härjedals- och Dalafjällen.

Fjällbesökarna yngre

Eftersom Naturvårdsverket gjorde en liknande enkätundersökning 1984 har ETOUR kunnat göra en del intressanta jämförelser. Bland annat framgår det då att fjällbesökarna har blivit yngre. I åldersgrup

perna 20-29 är ökningen markant, medan 40-49-åringarnas och 60-70-åringarnas andelar blivit klart mindre.

Tack vare studien från 1984 kan man också se hur de fyra fjällregionernas andelar av fjällturismen utvecklats. Medan Dalarna ökat med en tredjedel, från 22 till 34 procent, har till exempel Västerbotten minskat med nästan en tredjedel, från tio till sju procent. Jämtland/Härjedalen har ökat en aning och Norrbotten minskat något men dessa två regioners förändringar är inte statistiskt säkerställda.

Fjällturister i backe fördubblats

– Det ser ut som om fjällturismen är på väg söderut, konstaterade Peter Fredman.

Att detta i så fall hänger samman med utförsåkningens ökade popularitet kan vara en närliggande slutsats, då man ser att de fjällturister som någon gång under sin vistelse åker i backe nästan fördubblats. I undersökningen från 1984 var det 37 procent, sexton år senare hela 68 procent.

I den fortsatta forskningen kommer man att gå mer på djupet och studera varför det ser ut på det här sättet, sa Peter Fredman, men han tillät sig ändå en spekulering:

– Uppenbarligen har starka aktörer insett att det går att göra pengar på att dra folk uppför ett berg. Det finns inte samma ekonomiska drivkrafter för att få ut folk på blomsterängar. Men här kan forskningen ha en uppgift, menade Peter Fredman:

– Jag ser det som en utmaning för oss forskare att bidra till utvecklingen av de aktiviteter som tycks ha stagnerat, konstaterade han.

Läs mer

Heberlein, T & Fredman, P. 2000. *Swedish participation and Non Participation in Mountain Tourism*. *ETOUR WP 2000:4* ■

ULF ALEXANDERSSON

PROJEKTLEDARE FJÄLLAGENDAPROJEKTET

Fjällagendaprojektet i Härjedalen arbetar för hållbar utveckling

Hur förenar man ett nyttjande av fjällen med hållbarhetsmål? Om detta talade Ulf Alexandersson, projektledare för Fjällagendaprojektet, som initierats av länsstyrelserna i Jämtlands och Västerbottens län, samt de fyra kommunerna Härjedalen, Berg, Åre och Storuman.

Bakgrunden till projektet är bland annat de ökande motsättningarna mellan olika grupper i fjällområdet, med rennäringens allt svårare situation som en huvudfaktor. Det är också ett sätt att ge lokalbefolkningen något de länge efterlyst, ökat inflytande över resursplaneringen.

Hållbarheten röd tråd

Projektet har omfattat tre olika fjällområden, Tärna-Hemavan, Sylarna-Helags-Lunndörren samt västra Härjedalen. Finansieringen har kommit från Byggnadsnämnden, länsstyrelserna, kommunerna och EUs sociala och regionala fond.

– Hållbarhetsbegreppet har varit den röda tråden i arbetet. Och då handlar det om hållbarhet i vid mening, inklusive socialkulturella och ekonomiska aspekter, berättade Ulf Alexandersson.

Det viktigaste i projektet har varit att utveckla en samverkan mellan dem som har intressen i området, det vill säga de som bor och verkar där tillsammans med stat och kommun. Gemensamt har de formulerat hur olika verksamheter och aktiviteter i fjällen ska kunna anpassas till en uthållig användning. Ulf Alexandersson koncentrerade sin redogörelse på västra Härjedalen, en gammal kulturbygd med omfattande turism, en levande rennäring, god servicenivå och även ett antal fjällbönder. Inom turismen spelar natur- och kulturvärdena en viktig roll, men tillväxten har framför allt skett bland utförs- och skoterturnismen.

Konfliktområden saknas inte

Grundläggande i en process av detta slag är att alla grupper får göra sina röster hörda, förklarade Ulf Alexandersson. För det saknas inte konfliktområden – ett exempel på detta är skotertrafiken, som många turåkare helst vill slippa. Ett av målen för projektet var därför att nå en lösning som alla kunde vara nöjda med.

– För skidåkaren kan naturupplevelsen spolieras av snöskotern. Samtidigt är skotertrafiken något som kan utvecklas, till gagn för området, menade Ulf Alexandersson.

Diskussionerna i Fjällagendaprojektet resulterade i en reglering av skotertrafiken med avgiftsbelagda leder, förvaltade av ett särskilt driftsbolag.

– Lösningen stärker den lokala ekonomin och höjer turistområdets totala kvalitet, menade Ulf Alexandersson.

Partssammansatta grupper nyckel till framgång

Arbetet inom projektet organiserades i ett antal olika grupper. En övergripande "Fjällagendagrupp" hade ansvar för helheten och de generella sammanvägningarna. Under sig hade den fyra arbetsgrupper för olika delområden: åretruntmarker, enskild mark, leder och livsmedel. I dessa grupper var de olika partsintressena representerade. Som resurs fanns projektledaren, tillsammans med Mitt-högskolan och länsstyrelsen.

Arbetsgrupperna har arbetat systematiskt i tre steg; först kunskapsuppbyggnad och identifiering av problem, sedan analys av olika alternativ och slutligen konkreta förslag.

– Det är mycket viktigt med en bra organisation. Partssammansatta grupper är en nyckel till framgång, hävdade Ulf Alexandersson.

Livsmedelsproduktionen betydelsfull

När man tar ett helhetsgrepp på detta sätt kan kända förhållanden framstå i nytt ljus. Ett exempel är den lokala livsmedelsproduktionen, som inte är stor, men som betyder mycket – både genom att jordbrukare bidrar till en levande bygd och genom att sektorn försörjer hotell och restauranger med lokala råvaror. Detta är betydelsefullt för hela områdets attraktionskraft.

Rennäringen har funnits med i alla arbetsgrupper, liksom kommunen, turismnäringen, LRF, Härjedalens skoterklubb och Naturskyddsföreningen. Därmed har projektet stimulerat en dialog som kan bära frukt inom många områden. Till exempel har den svåra konflikten mellan markägare och rennäring i Härjedalen genomlysts ordentligt från flera håll.

Arbetsätt som skapar delaktighet

Det här arbetsättet skapar delaktighet, vilket stärker demokratin och ökar det lokala ansvarstagandet, menade Ulf Alexandersson. Och även om det kan ta tid att planera, diskutera och förankra, så är det en effektiv modell.

– Man vinner i effektivitet, genom att arbetsprocessen leder direkt till genomförande, sa Ulf Alexandersson.

Fjällagendaprojektet har lagt en grund som många kan ha nytta av inför framtiden, betonade han. Och "vinnarna" finns inte bara lokalt – kommunen kommer att ha nytta av projektets arbete i sin översiktsplanering och Länsstyrelsen i sin fjällförvaltning.

– Fjällagendarbetet är en investering för framtiden, konstaterade Ulf Alexandersson. ■

Allvarlig nedslitning i Härjedalsfjällen?

På senare år har det diskuterats mycket huruvida fjällnaturen är utsatt för vegetationsförändringar och allvarlig nedslitning eller inte. Det var också en av de frågor som diskuterades inom Fjällagenda-projektet (se föregående avsnitt). För att få denna fråga grundligare belyst gavs Fjällforskningsinstitutet vid Mitthögskolan i uppdrag att titta närmare på hur det står till med vegetationen i västra Härjedalsfjällen. Per-Åke Vikman, forskningsledare vid Fjällforskningsinstitutet, redogjorde för hur man arbetat och vad man kommit fram till.

Till att börja med konstaterade han att det inte fanns någon samlad kunskap om hur det stod till med vegetationen i detta område. Vissa områden hade studerats tidigare, till exempel ett par renhägn och några vandringsleder, men i övrigt var kunskapen bristfällig.

När det gäller de förslitningstendenser som noterats var också orsakssambanden mycket oklara. Är det renar, turister och motorfordon som påverkar växtligheten, eller är det nedfall och klimatförändringar?

– Av den dokumentation som fanns gick det inte att dra några slutsatser om vad som är mest betydelsefullt för vegetationens tillstånd, konstaterade Per-Åke Vikman.

– Det går inte heller att säga vilken betydelse de observerade förändringarna har. Vad är egentligen hållbarhet i detta sammanhang? Vilken vegetations-typ är "den rätta"?

FFI studerade fjällområdet

För att få mer kunskap behövde alltså Fjällforskningsinstitutet göra en del egna undersökningar. Man valde att studera fjällområdet ur två vitt skilda perspektiv – via satellit utifrån rymden, och på riktigt nära håll med egna fältstudier.

Satellitbilderna gav en god grund, berättade Per-Åke Vikman.

– Vi hade två bildserier som vi kunde jämföra med varandra, en från 1976 och en från 1994. Av dem kunde vi se att det fanns flera områden med tydliga förändringar. Bland annat hade lavdominerade områden minskat i storlek, särskilt norr om Rogen.

Markens sårbarhet

Genom att enbart utgå från 1994 års satellitbilder och komplettera med annan information kunde man få fram en hel del intressant information ytterligare.

– Vi kombinerade ett topografimaterial (beskrivning av terrängen) från Metria med växtlighetsdata. Genom att koppla detta till tidigare forskningsresultat om markens känslighet för slitage kan marken delas in i olika sårbarhetsklasser. Denna kunskap är sedan användbar vid planering för leddragning, renskötsel, turistaktiviteter och annan markanvändning.

Eftersom ett ökat marks slitage i sin förlängning leder till oåterkalleliga skador i form av erosion är det särskilt viktigt att få mer kunskap om denna process. Här gav satellitbilderna från 1994 en god grund, genom att visa var det finns områden med stark lutning.

Fältstudierna genomfördes med en nyutvecklad metodik, så kallad linjetaxering, i 32 olika områden, och man fann en direkt koppling mellan deras användning och graden av slitage. I renhägn och områden med utbrett friluftsliv fanns till exempel tydlig tecken på att lavtäcket var påverkat. De känsliga högre lavarna (över 4 cm) saknades också helt. Sådana återfanns i rikare mått enbart i ett område som besöktes extremt lite vid Rogensjöarna.

Förslitning av mark

Forskarna såg också vad som händer med den mark som länge varit utsatt för förslitning.

– När växterna är borta och jorden ligger blottlagd får man snart fri mineraljord. Efter 10-15 år täcks den av levermossor, eller av skorplavar – sådana som finns på stenar. Därför kan vi anta att om det finns mycket av dessa lavar och mossor så har vi att göra med tidigare störda områden som blivit stabiliserade.

Utifrån studier av hur lavar, mossor och mineraljord varierar mellan områden går det alltså att göra en klassning av markens slitage. Därmed har man också ett viktigt delunderlag för framtida beslut om markanvändningen.

Denna kunskap kommer nu att föras vidare i ett fördjupningsprojekt inom ramen för Fjällagenda-projektet. Där ska man studera allt ifrån placering av renstängsel till lämpliga utgångspunkter för fjällvandrare.

Läs mer

Bergstedt, J. van den Brink, P & Vikman, P-Å
Vegetationsförändringar på fjällen i västra Härjedalen en kunskapsöversikt. *Fjällforskningsinstitutet, Mitthögskolan 1999:1*

Johansen, B, Karlsen, S-R & Bergstedt, J
Vegetasjonskartlegging og studier av
vegetasjonsendringer i Härjedalen ved bruk av
satellitdata. *Fjällforskningsinstitutet, Mitthögskolan*

van den Brink, P (2000). Erosionsmätningar i hed-
vegetation i fjällområdet - metodutveckling av en
fältmetod baserad på dynamiken i fjällvegetationen.
Fjällforskningsinstitutet, Mitthögskolan, FFI Forum
2000:1

van den Brink, P & Vikman, P-Å Vegetations-
förändringar på fjällen i västra Härjedalen - Fält-
inventering. *FFI Rapport, Mitthögskolan, 2000:3*

Bergstedt, J & Vikman, P-Å Satellitbaserad
sårbarhetsanalys av mark och vegetation i västra Här-
jedalen. *FFI Rapport, Mitthögskolan, 2000:2* ■

PER WALLSTEN

NATURVÅRDSVERKET

Opinionen har svängt om Fulufjället

Att skapa nya nationalparker är ett grannliga ar-
bete, där många intressen ska vägas samman. Det
konstaterade Per Wallsten från Naturvårdsverket,
som sett flera projekt gå om intet på senare år, till
exempel den nationalpark som planerades i Kiruna-
fjällen och den som var på gång i södra Jämtlands-
fjällen.

Men nu finns det anledning till optimism, menade
han och pekade på en kartbild över norra Dalarna.
– Här ligger Fulufjället, mitt emellan Idre, Sälen och
Trysil i Norge. Här kan Sveriges nästa nationalpark i
fjällen bildas.

Femte största nationalparken

Det område som man här planerar att freda omfat-
tar 40 000 hektar. Fulufjällets nationalpark skulle
därmed bli den största i landet söder om Norrbot-
tens län, och den femte största totalt.

I flera år har arbetet pågått för att få parken till
stånd. Per Wallsten berättade hur han själv rest runt i
området och träffat åtskilliga av de ca 80 bofasta, för
att diskutera och övertyga om planerna.

– Vi föreslår en indelning i tre zoner. Kärnom-
rådet ska vara helt fritt från aktiviteter som tär på
naturen. I den andra zonen ska älgjakten finnas kvar,
och i den tredje zonen ska även skoter- och viss flyg-
trafik tillåtas.

Protester mot nationalparken

Detta innebär enligt Naturvårdsverket att man be-
håller den viktigaste lokala skoteråkningen och jak-
ten, liksom det viktigaste fisket. Men i övrigt får om-
rådet vara orört. Dessa regleringar innebär förstås att
lokalbefolkningen får offra en del, och därför har
nationalparksplanerna mötts av protester. Mycket av
Naturvårdsverkets arbete har gått ut på att övertyga
både lokalbefolkning och kommun om att förde-
larna överväger, att nya möjligheter öppnas – fram-
för allt turistiskt.

– Man kan göra mycket bra av det här området.
Fulufjället skulle bli Sveriges tystaste och mest opå-
verkade fjäll. Och här finns landets högsta vattenfall,
Njupesjär, som är 97 meter högt.

Per Wallsten gav några riktlinjer för vad som krävs,
för att man ska kunna förverkliga ett projekt av
detta slag:

– Staten måste vara tydlig, lämna klara besked

och inte bara förhoppningsfullt säga att "Vi kan nog lösa jakt- och skoterfrågorna". Det leder bara till att man får man ta tillbaka löftena och det är inte bra.

– Man får inte tro att det hela är ett nollsummespel. Då har man snart kompromissat bort hela nationalparkstanken. Varje by måste behandlas för sig, som när vi accepterade önskemål att inte ta med ett urskogsområde i norr. Vi ska göra naturreservat av det i stället.

Insikt om fördelar med nationalpark

Även motparten måste vara tydlig, betonade Per Wallsten. Man måste veta vem den man diskuterar med egentligen representerar – sig själv eller kommunen. Den skepsis som till att börja med rådde gentemot nationalparksplanerna var inte entydig, det fanns motsättningar även inom lokalsamhällena. Det började växa fram en ökad insikt om det positiva som nationalparken kunde föra med sig.

– I det läget är det viktigt att gå in och tydliggöra fördelarna, så att de som inte är nejsägare vågar stå för sin åsikt, deklarerade Per Wallsten.

Omlandsprojektet utvecklar turismen

När det gäller Fulufjället kom vändningen 1997. Till stor del var det en följd av att motståndarna gick på för hårt och gjorde sig till tolk för alla, menade Per Wallsten. Det retade upp dem som börjat tro på projektet. Samma år startade också Omlandsprojektet, som syftade till att utveckla turismen i området och skapa lokal förankring för nationalparksplanerna. Allt fler insåg nu fördelarna med en nationalpark.

1999 var det så dags att lägga fram projektet för Älvdalens kommun. Om den sa nej skulle det inte vara meningsfullt att gå vidare. Men kommunen sa ja, och nu pekar det mesta mot att stora pengar kommer att investeras kring den blivande nationalparken, säger Per Wallsten.

– Bland annat har vi fått besked om pengar från EUs strukturfond Mål 1. Satsningarna på att bygga naturrum med utställning, rusta upp restaurang med mera kan nu genomföras fullt ut. Fulufjället kommer därmed att bli än mer attraktivt som nationalpark. En intressant satsning från annat håll är PAN Park Village, en europeisk organisation med Världsnaturfonden som intressent. De vill bygga en exklusiv by intill nationalparken och göra den till ett internationellt turistmål. Detta välkomnades av Älvdalens kommun och ortsborna. Nu blir det påtagligt att nationalparksgenomförandet ger förutsättningar för en ny framtid för de som bor runt fjället.

– Jag hoppas och tror att Fulufjällsprojektet kan bli en förebild för hur man bedriver ett naturvårdsarbete för hållbar utveckling i glesbygden. Det är viktigt att det lyckas, så att vi inte tappar tron på betydelsen av nationalparksbildning. ■

BIRGITTA PETERSSON

LÄNSSTYRELSEN DALARNA

"Fulufjällets omland" skapar positiv attityd till nationalparksförslaget

I den process som antagligen leder fram till bildandet av en nationalpark på Fulufjället i norra Dalarna har projektet "Fulufjällets omland" spelat en avgörande roll. Det startades 1997, i ett läge då den lokala opinionen stod och vägde, för eller emot nationalparksplanerna.

Projektledaren Birgitta Pettersson från Länsstyrelsen i Dalarna berättade om bakgrunden till projektet, och om hur man arbetat sedan dess. Omlandsprojektet växte fram ur en diskussion mellan länsstyrelse, kommun och lokalbefolkning samt staten i form av Naturvårdsverket. Syftet var dels att skapa en hållbar utveckling av natur- och kulturturismen i anslutning till nationalparksbildningen, dels att förankra nationalparksplanerna lokalt. Målgrupp var turistföretag, byalag och lokalbefolkning i de fem byarna närmast Fulufjället, som tillsammans har ca 360 invånare. En by på den norska sidan kopplades också till samarbetet. Projektmedlen har kommit från länsstyrelsen, Naturvårdsverket och EUs mål 6.

– Etapp ett innebar att vi gjorde en rad djupintervjuer, för att få ett grepp om områdets förutsättningar och framtidsutsikter. Det rådde hög arbetslöshet och befolkningsutvecklingen var negativ, berättade Birgitta Pettersson.

Människorna största resursen

– Men vi såg också att området har stora resurser. Till exempel Njupeskar, Sveriges högsta vattenfall, som har nästan 100 000 besökare per år – utan egentlig marknadsföring.

– Det var också på Fulufjället som ett enormt regnväder för några år sedan gav 400 mm på kort tid med resultat att 10 000 träd sköljdes med vattnet. Detta är något för inte minst forskare att intressera sig för.

– Men den största resursen är ändå människor, som vill bo kvar och utveckla området. Där finns en kreativ befolkning med idéer och visioner.

Samarbete och nätverk

Projektets andra etapp, som genomfördes 1998-99, gick ut på att skapa samarbete och bygga nätverk längs den 14-15 mil långa vägen runt fjället – den så kallade Fulufjällsringen. De idéer och visioner som företag och byalag bar på skulle knytas samman, med baktanken att samarbete ger större slagkraft.

Utifrån detta växte ett antal delprojekt fram. Det är dem man arbetar med just nu, i Omlandsprojektets tredje etapp, som pågår fram till 2002. Nya EU-medel har sökts till de sju projekten, som täcker in i princip alla områden som krävs i en seriös turism-satsning.

PAN-Park Village

Således ska man nu satsa på kunskaps- och kompetens-utveckling i form av utbildning, förvaltning, forskning och marknadsföring, en ekonomisk förening har bildats för byarna runt fjället. Ett delprojekt går ut på att förbättra dåliga vägar och slutligen har man ett projekt för den turismsatsning kallad PAN-Park Village som Världsnaturfonden är inblandad i.

– Man håller nu på att ta fram kriterier för att certifiera nationalparker, och Fulufjället klarar dessa – bland annat tack vare att lokalbefolkningen fått vara med i processen, berättade Birgitta Pettersson. Fulufjället är tillsammans med en polsk nationalpark officiell kandidat att bli utsedd till PAN-Park. Det skulle innebära att en turistby byggs, och att man får en världsvid marknadsföring. Detta är en av de saker som gjort att den lokala opinionen svängt, till nationalparkens fördel.

Minoritet emot nationalpark

– Attityden har förändrats. Många ser stora möjligheter i detta, menade Birgitta Pettersson. Men samtidigt finns det fortfarande ett motstånd mot nationalparksplanerna. Från publiken fick Birgitta Pettersson frågan om vad denna minoritet betyder.

– Jag ser dem inte som något större hot. Och att kommunen skulle vända nu när vi nästan sytt ihop investeringar på 100 miljoner kronor är inte sannolikt.

En annan publikfråga handlade om det faktum att rennäringsringen inte är verksam på Fulufjället; har det haft någon betydelse för att skapa uppslutning kring nationalparksplanerna?

– Vi har sluppit ett intresse som varit svårt att hantera i andra områden. Vi har haft husbehovsfiske, jakt, barmarks och snöskoterkörning, men vi har inte behövt ta itu med rennäringslagen. Utan att lägga någon värdering i detta kan man konstatera att det förenklats hanteringen, sa Birgitta Pettersson.

Läs mer

Agneta Arnesson-Westerdahl "Fulufjällets Omland" *Länsstyrelsen Dalarna, Rapport 1998:11*

Agneta Arnesson-Westerdahl "Fulufjällets Omland" *Länsstyrelsen Dalarna, Rapport 1999:14*

Intressant läsning om PAN-Park kan hittas på: www.panparks.org

TUOMAS VUORIO

ETOUR

Spårat eller spångat för fjällvandrarerna?

Sommaren 1999 gjordes en omfattande undersökning bland fjällvandrare, för att få mer kunskap om deras vanor och synpunkter, var de kommer ifrån, hur gamla de är osv. Ansvarig för undersökningen var Tuomas Vuorio vid ETOUR.

Undersökningen omfattade södra Jämtlandsfjällen, det vill säga det område där Helags, Sylarna, Blåhammaren, Storulvån, Vålådalen och Lunndörren är några av de mest frekventerade platserna. Tre huvudsakliga metoder användes; självregistreringsboxar vid 21 infallsportar i området där vandrarna ombads fylla i frågeformulär, flyg- och markinventering av tält samt kontroll av parkerade bilar. Ett urval av alla besökare fick sedan under vintern svara på en enkät där frågor om deras attityder, upplevelser och beteende ställdes.

Undersökning under sommarmånaderna

Ur det material som sammanställts utifrån detta kan man få fram en rad intressanta upplysningar, berättade Tuomas Vuorio. Till att börja med visade han frekvensen för registreringar under den huvudsakliga vandringsperioden, från 19 juni till 19 september. Där kunde man till exempel se att kulmen inträffade i månadsskiftet juli-augusti, men att det också fanns en topp kring helgerna i början av september. Beträffande besökarnas ålder kan man urskilja två tydliga toppar; dels åldersgruppen runt 50, dels gruppen runt 30. Bland yngre vandrare är det flest i nedre tonåren. Uppenbarligen är man mer benägen att fjällvandera innan man fått barn, liksom efter att barnen blivit så stora att de lätt kan följa med, alternativt stanna hemma utan föräldrar. Sverigekartan, med vandrarnas hemorter markerade, visar att de flesta kommer från södra Sveriges storstadsregioner, eller från närområdet i Jämtland. Fördelningen mellan olika boendeformer visar att över hälften av alla besökare bor i fjällstugor eller –stationer, en tredjedel tältar och resten har använt någon annan boendeform.

Tält ger större frihet

De som tältade angav som främsta skäl till detta att det ger större frihet, att det är en viktig del av upplevelsen och att de därmed kan besöka områden där det inte finns andra övernattningsmöjligheter. Därför kunde man förvänta sig att de ofta övernattade vid sidan av ledsystemet, men så var faktiskt inte fallet i någon högre grad, berättade Tuomas Vuorio.

Leder och stugor styr turisterna

– Man ser att ledssystem och stugor verkligen styr fjällvandrarerna. 24 procent av alla besökare sa att de skulle gå minst en dag utanför lederna, men bara tre procent av tälten har satts upp vid sidan av led-systemet.

De som följt markerade leder under sin vandring fick frågan om det var säkerhetsskäl eller bekvämlighet som gjorde att de inte avvek från lederna. Svenskar och norrmän satte med bred marginal bekvämligheten främst, medan tyskarna tyckte att säkerhetsskälerna var något viktigare.

Problemet med förslitning av fjällen belystes med ett antal frågeställningar, bland annat vad besökarna ansåg viktigast för att undvika slitage. Framför allt efterlystes tydligare information om naturens känslighet. Förbud mot terrängfordon sattes också högt, framför utökat naturskydd. Största ansvaret för att minska förslitning lade besökarna på staten i form av Naturvårdsverket och länsstyrelsen, därefter på sig själva.

Ibland kan svaren verka lite motsägelsefulla. Å ena sidan menade drygt 60 procent att man skulle kunna förbjuda tillträde till särskilt känsliga områden, men å andra sidan var det nästan lika många som inte instämde i förslaget att tillåta vandring bara på vissa leder och områden. Frågor som syftade till att ta reda på vad som störde besökarnas upplevelse gav några tydliga besked:

– Leder, spänger, skyltar, ledmarkeringar etc är inte störande för de flesta. Tvärtom efterfrågas ännu mer av detta, berättade Tuomas Vuorio.

Positivt se renar

Rennäringen är ett uppenbart plusvärde för vandrarerna. Att få se renar sågs som positivt av en stor majoritet, medan de spår man ser av renskötseln i form av hagar och stängsel upplevdes som negativt av en mycket liten grupp, ungefär var tionde besökare.

Nationalparksstatus skulle öka områdets dragningskraft framför allt hos de tyska besökarna – drygt 40 procent svarade ja på den frågan. För svenskar och norrmän verkar graden av naturskydd spela mindre roll, ungefär var femte angav att området skulle vara mer attraktivt som nationalpark. Man ska dock komma ihåg att frågan ställdes till personer som redan hade valt att besöka området.

Läs mer

Vuorio, T, Emmelin, L, Göransson, S & Gudmundsson, A. 2000 **Besöksmönstret i Södra Jämtlandsfjällen sommaren 1999**. *ETOUR, 2000: 7*

Vuorio, T, Göransson, S & Emmelin, L. 2000. **Vandrare i Södra Jämtlandsfjällen - underlag för översiktlig planering**. *ETOUR 2000: 11*

Vuorio, T & Emmelin, L. 2000 **Planeringsunderlag för avvägningen bruk och värn; metodik för att beskriva ett besöksmönster i ett stort och svåröverblickbart fjällområde**. *ETOUR 2000: 12* ■

Viktigt uppmärksamma skillnader i turisternas attityder

Lars Emmelin, professor i miljökonsekvensbedömning vid Blekinge Tekniska Högskola och knuten till ETOUR som vetenskaplig rådgivare, talade om turisternas inställning till miljön. Han byggde i hög grad sin framställning på begreppen "purister", "urbanister" och "neutralister".

Indelningen bygger på en sammanvägning av svar på frågor om attityder till ett områdes "vildmarks-karaktär". Urbanister har en hög acceptans inför kuturpåverkan, möten med andra människor osv, medan puristerna vill ha en upplevelse av "örörd vildmark". Neutralisterna är den stora grupp som intar ståndpunkter mellan ytterligheterna.

Urbanisterna kan tänka sig att dela området med många andra brukare och accepterar starka begränsningar i sina fri- och rättigheter som besökare, medan puristerna vill slippa regleringar och möten med andra brukare. Urbanisterna accepterar också en hög grad av förvaltning och tillrättaggande inom området, medan puristerna föredrar motsatsen.

Förvaltningsmodeller tilltalar olika grupper

Här knöt Lars Emmelin an till tre olika förvaltningsmodeller, som kan antas appellera till varsin av de ovannämnda grupperna.

– Vi har tre intressanta sammanhängande områden vid svensk-norska gränsen i södra Härjedalen/norra Dalarna, som förvaltas på tre olika sätt: Femundsmarka på den norska sidan förvaltas på traditionellt norskt vis, med minsta möjliga ingrepp och tillrättaggning. Rogen-området i Härjedalen är traditionellt svenskt med spångning, avfallshantering och viss uppmärkning. Långfjället i Dalarna har en förvaltningsmodell som man skulle kunna kalla "amerikansk", med fiskecamper, flygtransporter och reglerad tältning och eldning.

I debatten om fjällmiljön bör man vara medveten om de här olika gruppernas existens, ansåg Lars Emmelin. De som yttrar sig utgör inte något tvärsnitt av befolkningen; puristerna är överrepresenterade, menade han.

– Dessutom är förvaltningarna ofta befolkade av purister, vilket väcker frågor om representativitet, tillade han.

En enkätundersökning där de tre olika grupperna särredovisas uppvisar en del intressanta och överraskande resultat.

– Till exempel såg vi att purister upplevde mycket mer skräp än de andra grupperna i ett visst område. Men skräpet var ett nästan lika stort störningsmoment för urbanister och neutralister som för puristerna.

När det gäller frågor om möten med andra vandrare fördelade sig svaren på ett mer förväntat sätt: puristerna hade mött fler än de förväntat sig, och urbanisterna färre; puristerna upplevde mötena negativt och urbanisterna positivt; för puristerna var det viktigt att möta så få som möjligt, men för urbanisterna spelade det ingen större roll.

Skillnader i attityder

Varför är det då viktigt att uppmärksamma dessa skillnader i attityd mellan olika grupper? Jo, om det är så att puristerna för debatten samtidigt som urbanisterna utgör den lönsamma gruppen, så kan man hamna snett – om man till exempel har som målsättning att turismen ska ge intäkter kanske man bör ta större hänsyn till urbanisterna, som accepterar en högre grad av tillrättaggning.

Lars Emmelin redovisade ett exempel, som kanske visar hur purister påverkat debatten i en viss riktning.

– I västra Härjedalen har vi en "hotspot" som heter Mittåkläppen. Det påstås att vandrandet där har gått ner, på grund av förslitning av miljön.

– Påståendet bygger på att antalet fordon som betalat vägavgift har minskat. Det är sant att det finns en vikande trend av bilister, men vi har gjort en uppskattning som visar att bussarna samtidigt ökat. Utan att veta hur många det är i varje bil/buss kan vi inte säga om antalet besökare minskat, konstaterade Lars Emmelin.

Dessutom var det så att av dem som besökte Mittåkläppen upplevde hälften en stor artrikedom – mer än de väntat – och de var inte störda av det slitage som ändå är vetenskapligt konstaterat.

– Poängen är att det som naturvården dokumenterat inte ens stör purister som varit på platsen många gånger. Man ska vara försiktig med slutsatsen att kunskaper som man själv har omfattas av andra, varnade Lars Emmelin.

Läs mer

Emmelin, L & Anna Iderot. 1999. *Mittåkläppen - en omstridd naturattraktion*. ETOUR WP 1999:23

Emmelin, L & Ohlsson, A. 1999. *Besöksmötret i Femundsmarka - Rogen - Långfjället sommaren 1998 jämfört med 1985/1986*. ETOUR 1999:25

Emmelin, L. 1999 *Good Examples of Sustainable Tourism in Sweden*. ETOUR WP 1999:14 ■

Går turisternas betalningsvilja att påverka?

Är det ekonomisk fördelaktigt att införa en varierad förvaltning, det vill säga om man anpassar standard och utbud i området efter olika gruppers preferenser?

Peter Fredman från ETOUR redovisade resultatet av en enkät som gjorts bland vandrare i Femundsmarka-Rogen-Långfjällsområdet. Där hade man använt indelningen purister - neutralister – urbanister (se förklaring i föregående text) och huvudfrågan gällde hur mycket de olika grupperna maximalt skulle vara beredda att betala för ett besök i området. Puristerna var sparsammast med ett snitt på 1500 kronor, medan urbanisterna kunde tänka sig att spendera 2400. Neutralisterna naturligtvis mitt emellan, med 1950 kronor.

Påverka betalningsviljan?

Efter avdrag för de utgifter respektive grupp hade för besöket i området visar det sig att urbanisterna har största konsumentöverskott för sitt besök. Det uppgår till 850 kronor per person, jämfört med 750 för puristerna och 600 för neutralisterna.

Konsumentöverskotten är ett välfärdsmått som motsvarar skillnaden mellan maximal betalningsvilja och de faktiska utgifterna för turistupplevelsen.

Men frågan är om det går att påverka gruppernas betalningsvilja genom att på något sätt förändra den turistiska produkten?

– Vi frågade dem om de skulle vara beredda att betala mer ifall området utformades i enlighet med deras önskemål, och det visade sig att den viljan fanns, berättade Peter Fredman.

Urbanisterna skulle vara beredda att betala elva procent mer om utbudet av tält- och rastplatser, sop-tunnor och eldstäder förbättrades. Puristerna, å andra sidan, kunde tänka sig att betala 15 procent mer om det blev ett *mindre* utbud av dessa servicefunktioner.

Identifiera segment inom fjällturismen

På motsvarande sätt ökar urbanisternas betalningsvilja om det införs fler restriktioner när det gäller eldning och tältning. För puristerna är det tvärtom; betalningsviljan ökar om restriktionerna minskar. Och vilken slutsats ska man dra av denna information?

– Att det är viktigt att identifiera olika segment inom fjällturismen. På så sätt kan man skapa både en bättre förvaltning och turismutveckling, konstaterade Peter Fredman.

Om en lärdom var att varierad förvaltning ger ökad betalningsvilja, så kunde man också konstatera att slitage och antalet besökare i övrigt *inte* påverkade betalningsviljan.

Varierad förvaltning av ett område är alltså samhälls-ekonomiskt fördelaktigt. Men innebär det även att den ekonomiska vinsten ökar? Nej, inte automatiskt, konstaterade Peter Fredman. Varierad förvaltning kan vara mer kostsam än standardmodellen, och därför behöver denna fråga studeras ytterligare.

Läs mer

Fredman, P & Emmelin, L, 1999. Values of Mountain Tourism. ETOUR WP 1999:26 ■

Balansgång mellan att skydda och exploatera

Seminarieriet "Naturturism i södra fjällen" avslutades med en diskussion kring dagens teman. Lars Emmelin, ETOUR, inledde med en personlig sammanfattning, där han framför allt efterlyste mer forskning över längre tidsperioder.

– Det behövs fler bra studier, för vi har så mycket tyckande som grundas på dåligt material. Om man beskriver olika verkligheter och inte kan föra tillbaka dem på gemensamma data blir det svårt att komma överens.

Hållbarheten i känsliga områden

Lars Emmelin poängterade att begreppet hållbarhet är något som man måste jobba med hela tiden, eftersom det innebär olika saker i olika tidsperioder. Och hållbarhetsaspekten måste ständigt finnas i bakhuvudet då man arbetar med de känsliga fjällområdena.

– Vi har hela tiden en balansgång att gå mellan att skydda och att exploatera.

En stor del av diskussionen kom att handla om framtidsfrågor. Anders Ejdervik från Älvdalens utvecklingscentrum undrade hur mycket man tittar på framtidens turister.

– Hur ser de potentiella turisterna ut? Är de urbanister eller purister? (Se artikeln om Lars Emmelin) Och var finns ekonomin?

Peter Fredman från ETOUR betonade att man som forskare bara kan studera historien och nuet, och att andra sedan får omsätta kunskaperna till sin verksamhet.

Välgrundade synpunkter

Klas Sandell tillade att även om man inte kan beforska framtiden så kan man ha välgrundade synpunkter.

– När man är 15-20 år gammal lägger man grunden till sina livsstilsperspektiv. Därför är ungdomens attityder väldigt viktiga, för de kommer att hänga med under en lång tid.

Lars Emmelin försökte sig på en analys av den växande turistströmmen till de södra fjällen. Ökningen består framför allt av en grupp som han kallade "sporadiska generalister".

– Eftersom de troligen är mindre puristiska än genomsnittet av dagens turister kan man få en mins-

kad press på naturen. Urbanister behöver inte orördheten i samma utsträckning, och accepterar mer styrning.

Tyskar söker skogen

Peter Fredman pekade på en framtidsfråga för Fulu-fjällsprojektet.

– Antalet utländska besökare kan komma att stiga dramatiskt. Men vad vet vi om vad utlänningar söker i de svenska fjällen? frågade han retoriskt, och gav själv svaret:

– Lite! Jo, vi vet att tyskar söker skogen, till skillnad från svenskarna som vill upp på kalfjället - erbjud då upplevelser i skogsmiljön!

Per Wallsten från Naturvårdsverket påpekade att man måste vara uppmärksam på vilka nya grupper som finner vägen till fjällen.

– Det kommer nya kategorier, till exempel snowboardåkare. Via backen kommer de ut i fjället. Och de har varken vindsäck, karta eller kompass. I backen sätter de sig ner och snackar, som om de var i stan och åkte skateboard...

Värde i möjligheter

Klas Sandell lyfte fram betydelsen av optionsvärden, dvs ett slags tilläggsvärden som finns på en destination.

– Det finns ett värde i bara det faktum att man har en möjlighet till något. Sådant bidrar till att dra människor till ett område – ändå är det inte säkert att de ägnar sig åt det. Så kan det vara med allemansrätten, och möjligheten att tälta utanför lederna. Just i fjällen är optionsvärdet av stor betydelse.

Bertil Göransson från Åre kommun efterlyste företagarperspektivet; insikten att det måste finnas någon som kan leva på turismen.

– Det finns problem med att få småföretagen att fungera. De är beroende av de stora, och samspelet dem emellan är viktigt.

Forskningen beskriver verkligheten

Lars Emmelin avslutade samtalet med några ord om vad forskarna egentligen kan bidra med för turismen i framtiden.

– Forskningen har en viktig uppgift i att beskriva verkligheten. Men den kan inte säga hur framtiden bör se ut. Den ersätter inte det demokratiska samtalet om framtiden.

– Vi ersätter inte heller de entreprenörer som kommer på nya saker. Vi kan inte forska på sådant som de ännu inte hittat på – vem hade till exempel kunnat förutspå Ishotellet?

– Så forskningen har sina begränsningar. Den ersätter inte entreprenörerna och den lokala entusiasmen, sammanfattade Lars Emmelin. ■